

СУЧАСНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

О. В. ЯРИШ, кандидат економічних наук, доцент;

А. І. БУГАЄВСЬКА

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Мета статті полягає у здійсненні комплексного аналізу та узагальненні досвіду трансформації і розвитку споживчої кооперації в різних країнах світу, адаптації позитивного досвіду функціонування кооперативів зарубіжних країн та розробці пропозицій щодо модернізації споживчої кооперації в Україні. **Методика дослідження.** У процесі дослідження застосовувалися загальноприйняті в економічній науці методи дослідження: системно-структурний, аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, порівняльного аналізу та діалектичного підходу. **Результати.** Аналізуючи світовий досвід кооперативного руху, принципи кооперації й особливості їх трансформації, досліджено основні етапи розвитку споживчої кооперації в різних країнах світу. Визначено основні напрями діяльності на шляху модернізації споживчої кооперації в Україні. Створено та обґрунтовано стратегічні напрями розвитку споживчої кооперації в Україні. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що впровадження запропонованих заходів дозволить розвивати та модернізувати діяльність споживчих кооперативів в Україні. Основні наукові положення статті можна використовувати у практичній діяльності з питань організації напрямів розвитку споживчої кооперації України.

Ключові слова: кооперація, споживча кооперація, кооперативний рух, інтеграційні процеси, глобалізація економіки.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Активний розвиток ринкової економіки створює необхідність суб'єктам господарювання модернізувати та впроваджувати інновації для підвищення ефективності діяльності. Тому, розвиток споживчої кооперації в умовах ринкового середовища, глобалізації та інтернаціоналізації економіки неможливий без використання досвіду кооперативного руху у країнах із розвинутою і перехідною економікою.

Аналізуючи досвід економічних перетворень у кооперативних системах зарубіжних країн, можна виділити основні напрями модернізації кооперації України в нових умовах розвитку світової економіки. Застосування прикладів розвитку споживчої кооперації в зарубіжних країнах сприятиме прискоренню адаптації споживчих кооперативів України до

ринкових умов господарювання, активізації кооперативної форми міжнародної інтеграції, ліквідації внутрішніх причин і пом'якшенню зовнішніх факторів формування негативних тенденцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності, створенню адекватної до нових умов системи державної підтримки та розвитку кооперативного сектора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку окресленої проблематики зробили такі вчені, як М. Туган-Барановський, А. Пантелеймоненко, В. Апопій, С. Бабенко, О. Вербова, В. Власенко, В. Гольц, Т. Оніпко, В. Половець, І. Тимошенко, І. Фареній та ін. Утім, питання, пов'язані з розвитком споживчої кооперації та впливу позитивних факторів розвитку кооперативів зарубіжних країн на діяльність споживчої кооперації України, недостатньо досліджені, тому потребують більш детального висвітлення.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження, результати якого викладено в цій статті, є здійснення комплексного аналізу та узагальнення досвіду трансформації і розвитку споживчої кооперації в різних країнах світу, адаптація позитивного досвіду функціонування кооперативів зарубіжних країн та розробка пропозицій щодо модернізації системи споживчої кооперації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У процесі забезпечення прогресу суспільства суттєва роль відводиться кооперативному руху, який виявляється у формі різних кооперативних об'єднань та організацій. Особливу нішу в цьому процесі займає споживча кооперація. У XIX ст. із процесами індустріалізації та демократизації суспільного життя, формування відкритого суспільства, почали з'являтися перші кооперативи, які мали статус юридичної особи.

Історично склалося так, що за своєю природою кооперативи відіграють потрійну роль:

- як економічні суб'єкти, вони створюють можливості для роботи, засобів до існування й отримання доходу;
- як соціально-орієнтовані підприємства, основною метою їх діяльності є забезпечення соціального захисту пайовиків і справедливості розподілу прибутку між членами кооперативу;
- як демократичні інститути, вони контролюються їх членами та відіграють провідну роль у суспільстві й місцевих громадах [1].

Як показує зарубіжний досвід, організації, що засновані на цінностях і принципах кооперативних підприємств, за своєю суттю є стабільною та широкомасштабною формою бізнесу. Кооперативи розвивають демократичні знання, практику й соціальну інтеграцію. Вони також продемонстрували стійкість під час економічної та фінансової кризи.

Питанню активізації розвитку кооперативів у світі приділяється велика увага. Ще в 1895 р. був створений Міжнародний кооперативний альянс (International Co-operative Alliance), який сьогодні є потужним інститутом розвитку кооперативного руху. Це неурядова кооперативна федерація, створена для того, щоб сприяти розвитку співробітництва між коопераціями різних країн, представляючи 317 кооперативних федерацій та організацій

у 110 країнах світу. За даними Міжнародного кооперативного альянсу, кожна шоста людина на планеті є кооператором [2].

Щороку Міжнародний кооперативний альянс публікує Всесвітній кооперативний моніторинг. Це єдиний звіт такого типу, який збирає кількісні дані річного звіту про кооперативний рух на глобальному рівні, демонструє економічний вплив кооперативних підприємств у всьому світі. Шосте видання «World Cooperative Monitor» виявило глобальний оборот у розмірі 2,1 трлн дол. для кращих 300 кооперативів у світі [2].

Кооперативи генерують часткову або повну зайнятість щонайменше 280 млн людей по всьому світу, що становить майже 10 % усього зайнятого населення.

Зокрема, у Фінляндії 75 % населення є членами кооперативних підприємств. У Польщі кожна третя людина живе в будинку, що належить кооперативу. У Франції кооперативні підприємства забезпечують майже 1 млн робочих місць, що становить 3,5 % загальної зайнятості у країні. У Німеччині кооперативні банки мають більше ніж 16 млн членів [8].

Загалом, розвиток кооперації у світі зумовив групування кооперативів у сектори за видами діяльності. Відповідно, за даними Міжнародного кооперативного альянсу, виділяють вісім секторів діяльності кооперативів (рис. 1).

Результати Всесвітнього кооперативного моніторингу 2017 року показали, що робота кооперативів у восьми секторах 28 країн світу приносить дохід у розмірі 2 298,68 трлн дол. США [3].

Кооперативи країн Європи відіграють важливу роль у майбутньому континенту. Близько 160 000 підприємств Європи є кооперативами. Вони працюють у всіх секторах економіки та мають великий діапазон від мікропідприємств до великих компаній, що працюють на міжнародному рівні.

Основними напрямками діяльності кооперативів у Європі є заохочення та захист моделі співпраці підприємств, надання послуг членам, а також створення платформи для обміну, спільного розвитку й популяризації спільної ділової моделі на європейському рівні. Тому, ще у 2006 р. було створено регіональний офіс Міжнародного кооперативного альянсу «Кооперативи Європи» (Cooperatives Europe), діяльність якого спрямована на досягнення трьох основних завдань:

- сприяння більш широкому використанню кооперативів усією Європою шляхом підвищення інформаційної прозорості їх діяльності;
 - подальше вдосконалення кооперативного законодавства в Європі;
 - активізація ролі споживчих кооперативів та їх внесок у цілі громади.
- У 2017 р. учасники «Cooperatives Europe»

запустили пілотний проект, спрямований на покращення умов для перетворення традиційного бізнесу в кооперативи та підвищення обізнаності з питань переваг моделі кооперативу в Європі. Метою проекту є зниження безробіття серед молоді й зосередження на створенні кооперативів. Це робиться шляхом заохочення кооперативів у середніх школах та університетах як способу започаткування бізнесу [1].

Рис. 1. Структура основних секторів діяльності кооперативів у світі за даними 2017 року [3]

«Cooperatives Europe» також активно працює на міжнародній арені. У 2016 р. Комісія підписала партнерську угоду з Міжнародним кооперативним альянсом (ICA) на період 2016–2020 рр. Ця угода визнає кооперативи сильними учасниками розвитку та спрямована на активізацію кооперативного руху в усьому світі, що підвищить його дієвість у рамках глобальної й регіональної політики та процесів розвитку [1].

Активізація процесів реорганізації та динамічного розвитку кооперативного руху у світі ставить питання необхідності запозичення зарубіжного досвіду у практику господарювання підприємств споживчої кооперації в Україні.

Особливо актуальним зазначене є з огляду на кількісну динаміку споживчих кооперативів в Україні за 2013–2018 рр. [5].

Дані рис. 2 вказують, що впродовж 2013–

2018 рр. цим показникам була притаманна нестійка динаміка. Так, починаючи із 2014 р., кількість споживчих кооперативів зменшилася до 83, що пояснюється негативною загальною політичною й економічною ситуацією в Україні. Незважаючи на зростаючу динаміку кількості споживчих кооперативів, яка відновилася із 2016 року, досягти показників 2014 року не вдалося, що створює необхідність активізації процесів відновлення.

Нині немає країни, у якій би не функціонував той чи той вид кооперації. Аналіз зарубіжного досвіду реформування й розвитку споживчої кооперації дозволяє виявити особливості розвитку та функціонування, а також розробити основи реформування споживчої кооперації України, адже інтеграційні процеси України у світове господарство створюють залежність національної економіки від економік світу.

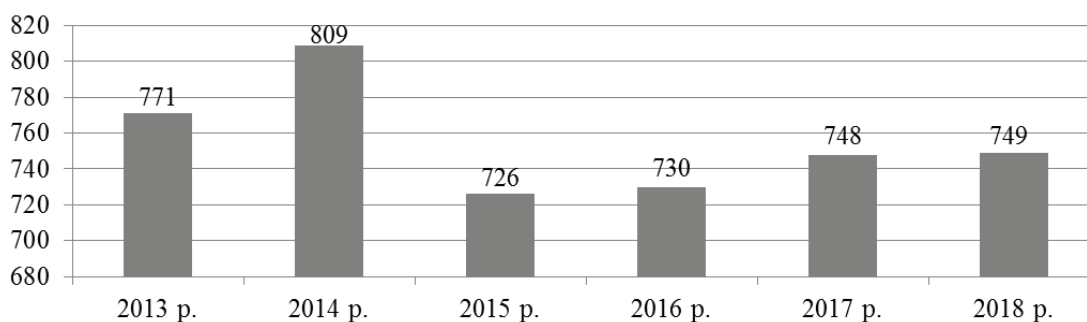

Рис. 2. Динаміка кількості споживчих кооперативів в Україні за 2013–2018 рр. (станом на початок року) [5]

Результати компаративного аналізу особливостей розвитку та основних принципів діяльності споживчих кооперативів провідних країн світу представлено в табл. 1.

У 2017 р. Уряд України представив Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», яка визначає базові показники для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР). Ця програма включає 17 цілей, спрямованих на подолання бідності, захист планети й забезпечення процвітання для всіх.

Відповідно до цілей, можна стверджувати, що споживчі кооперативи є ключовими партнерами для досягнення цілей цієї Програми,

оскільки їх цінності та принципи співпадають з ЦСР. Кооперативи, наприклад, успішно виконують ініціативи щодо скорочення масштабів боротьби з бідністю (ціль 1) та сприяють досягненню гендерної рівності, розширюючи можливості жінок брати участь в економіці й суспільствах у багатьох частинах світу (ціль 5).

Кооперативи також відіграють значну роль у створенні робочих місць та формуванні доходів, заохочуючи стабільні засоби до існування. Вони сприяють забезпеченню продовольчої безпеки, допомагаючи дрібним фермерам вирішити численні проблеми, з якими вони стикаються під час виробництва продуктів харчування (цілі 2 і 8) [6].

Таблиця 1

Особливості розвитку та основні принципи діяльності споживчих кооперативів провідних країн світу [складено авторами на основі [2, 4, 7]]

Назва країни	Особливості розвитку споживчої кооперації	Основні принципи діяльності споживчих кооперативів
Швеція	Для країни характерна динамічність та інноваційність кооперативної діяльності. Провівши структурну реорганізацію, шведські кооператори до початку 80-х рр. XX ст. скоротили кількість товариств майже втричі, кількість магазинів – у 2,7 раза, але при цьому збільшили кількість членів до 1,6 млн осіб, а частку ринку – до 18 %. Шведські кооператори використовували найсучасніші технології та методи ведення бізнесу: увели систему самообслуговування та супермаркети. Особливістю шведської економіки є роль і значення кооперативного руху у країні	Вільність членства; демократичний характер управління, заснований на рівноправності всіх членів і принципах демократичної побудови організаційної структури кооперативів. Обов'язковість відрахувань до фондів згідно зі статутом. Відсоток нарахувань на пайовий капітал у разі розподілу прибутків має бути суворо обмежений
Італія	Активізаційні процеси розвитку споживчої кооперації припадають на середину 80-х рр. XX ст., у той час як кооперативний рух в інших європейських країнах мав тенденцію до спаду. Причиною цього стала незначна участь кооперативів в економіці країни післявоєнного періоду, а також релігійна й політична роздробленість кооперативного руху. Країна є прикладом того, як зв'язки з коопераціями інших країн дозволили врахувати їх досвід та уникнути помилок. Сьогодні в Італії кооперативний сектор займає вагомий нішу в економіці, оскільки близько половини супермаркетів належать кооперації	Обмежений розмір сукупного паю. Розмір мінімального статутного фонду не фіксується (принцип відкритих дверей). Одна людина – один голос незалежно від розміру паю. Наявність податкових пільг: відсутність подвійного оподаткування; протягом перших 10 років кооперативи звільняються від податку. Діє пільгове оподаткування; передбачений мінімальний дохід пайовика, який не обкладається податком

Продовж. табл. 1

Назва країни	Особливості розвитку споживчої кооперації	Основні принципи діяльності споживчих кооперативів
США	У США у 80-х рр. XX ст. пройшла хвиля розвитку продовольчих кооперативів, яка є альтернативним підходом до роздрібно́ї торгівлі. Багато кооперативів стали великими кооперативними компаніями. Наприклад, каліфорнійський споживчий кооператив «Джавіс Фуд кооператив» почав діяльність як невеликий клуб із закупівлі натуральних продуктів, а нині це найбільша в окрузі компанія з оборотом 8 млн дол., у яку входять 4 500 членів, на неї припадає 12 % усієї роздрібно́ї торгівлі. До головної компанії входять 300 роздрібних кооперативів із 300 тис. членів і 3 000 закупівельних товариств із загальним оборотом понад 500 млн дол. Ринковою нішею цих кооперативів є продаж натуральних продуктів, тобто орієнтація на концепцію «екологічного маркетингу»	Рішення щодо діяльності кооперативу вирішуються колегіально, окремі члени несуттєво впливають на кооперативи, крім участі у виборах до ради або голосування за ключовими питаннями в політиці кооперативу. Справедливий розподіл чистого прибутку кооперативу відповідно до того, яку суму кожен член кооперативу вклав протягом року. Орієнтація не на отримання прибутку, а на задоволення потреб членів кооперативу. Убезпечення діяльності кооперативу від непередбачених проблем
Японія	У 80-х рр. XX ст., у період спаду кооперативного руху, японські кооператори почали реструктуризацію своєї діяльності: з'явилося нове покоління кооперативів, які почали використовувати підприємницькі методи управління і контролю регіональними суспільствами й освоєння міських територій. Ці споживчі суспільства стали соціально-значущими як для населення, так і для держави. Нині в Японії 670 споживчих кооперативів, куди входить 14 млн пайовиків, річний оборот яких становить близько 33 млрд дол. США	Економічна ефективність. Орієнтація на ринок і взаємозалежність його членів. Забезпечення членів кооперативу товарами та послугами в будь-який спосіб. Доступність цін для осіб, які не є членами кооперативу. Орієнтація на інтереси членів кооперативу

Існує також безліч інших способів, за допомогою яких споживчі кооперативи можуть підтримувати Програму на 2030 рік, які можуть бути специфічними для їх участі, наприклад у галузі охорони здоров'я або енергетики. З усіх цих причин кооперативи можуть розглядатися як бізнес-модель, що сприяє соціальній, економічній та екологічній стійкості. З огляду на вказане, актуалізується питання необхідності активізації розвитку кооперативного руху, оскільки кооперативи пропонують підприємницьку думку, яка виходить далеко за рамки простого створення робочих місць [6].

Успішний розвиток споживчої кооперації залежить не лише від економічного устрою країни, але й від законодавчої бази, що існує у країні. Майже всі країни світу використовують пільгову систему оподаткування діяльності кооперативів, оскільки кооперація, перш за все, зацікавлена в соціальних інтересах. Кооперативи, на відміну від приватного підприємництва, направлені на підвищення рівня життя населення та його соціальну захищеність.

Отже, розвиток споживчої кооперації в ринковій економіці в умовах глобалізації не можливий без використання світового досвіду

розвинених країн. Ураховуючи вищезазначене, основними напрямками розвитку споживчої кооперації в Україні мають бути:

- державна підтримка та стимулювання розвитку споживчої кооперації;
- впровадження інновацій на шляху інтернаціоналізації економіки;
- диверсифікація та індустріалізація діяльності споживчих кооперативів;
- створення фондів розвитку підприємств споживчої кооперації та резервних фондів;
- створення сприятливих умов для залучення підприємствами споживчої кооперації позикового капіталу комерційних банків;
- розробка стратегій розвитку підприємств споживчої кооперації;
- децентралізація влади, зокрема делегування більших повноважень органам управління споживчих товариств, що дозволить надати більшу гнучкість централізованій системі споживчої кооперації;
- розробка системи податкових пільг, особливо для тих споживчих кооперативів, які функціонують у сільських районах;
- розробка стратегії розвитку споживчої кооперації в Україні, яка ґрунтується на концепції соціально-етичного менеджменту.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Сьогодні немає країни, у якій не функціонував би той чи той вид кооперації. Аналіз зарубіжного досвіду реформування й розвитку споживчої кооперації дозволив виявити особливості та узагальнити його з метою розробки концептуальних основ реформування споживчої кооперації України.

Проаналізований досвід шведської, італійської, швейцарської та американської споживчої кооперації демонструє приклад успішного її розвитку в умовах ринку та гострої конкурентної боротьби з боку приватного капіталу. Проте варто враховувати той факт, що вибір стратегії розвитку споживчої кооперації залежить лише від індивідуальних особливостей ринку кожної окремої країни, оскільки в одних країнах споживча кооперація розвивалася завдяки інтеграції, в інших – зосереджувалася у дрібному та середньому бізнесі.

Сучасні споживчі кооперативи не лише реагують на ринкові невдачі, вони є моделлю розвитку громади на основі солідарності, соціального прогресу та демократії. Тому, паралельно з розвитком кооперативного руху в Україні, необхідним є вирішення питань, які виникають у зв'язку з активізацією глобалізаційних процесів у світі. Стимулювання ж розвитку споживчих кооперативів створить підґрунтя для відновлення та поживлення національної економіки, що розширить можливості на шляху євроінтеграції.

pdf (дата звернення: 10.09.2017). – Назва з екрана.

4. Григор'єва С. В. Споживча кооперація країн світу: зарубіжний досвід і проблеми його впровадження в Україні / С. В. Григор'єва // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2010. – № 3 (42). – С. 18–22.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.09.2017). – Назва з екрана.
6. Офіційний сайт Представництва ООН в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho> (дата звернення: 10.09.2017). – Назва з екрана.
7. Перхун В. Г. Споживча кооперація у соціальному розвитку сучасного суспільства / В. Г. Перхун // Матеріали XX з'їзду споживчої кооперації України (18 березня 2009 року). – Київ, 2012.
8. **Cooperatives for Europe: Moving forward together** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://coopseurope.coop/sites/default/files/CoopsEurope_Brochure_HiResApril.pdf (дата звернення: 10.09.2017). – Назва з екрана.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cooperative Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://coopseurope.coop/> (дата звернення: 10.09.2017). – Назва з екрана.
2. **International Co-operative Alliance** [Електронний ресурс]. Official website. – Режим доступу: <https://www.ica.coop/en> (дата звернення: 10.09.2017). – Назва з екрана.
3. Principales conclusiones del world co-operative monitor 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://monitor.coop/sites/default/files/publication-files/executive-summaryidml-es-eses-eshq-1013346240>.

REFERENCES

1. Cooperative Europe. Official website. (n.d.). <https://coopseurope.coop>. Retrieved from <https://coopseurope.coop> (accessed 17 September 2017).
2. Official website International Co-operative Alliance [Official website International Co-operative Alliance]. (n.d.). <https://www.ica.coop/en>. Retrieved from <https://www.ica.coop/en> (accessed 17 September 2017).
3. Principales conclusiones del world co-operative monitor 2017 [Principales conclusiones del world co-operative monitor 2017]. (2017).